

PATRIARH BARTOLOMEJ

Bog je videl, da je dobro

Prebirajmo knjigo narave

Sv. Anton Puščavnik, oče meniškega življenja, se je ob zatonu 3. stol. oklenil opisovanja narave kot mojstrovine, ki nas uči o lepoti Božjega stvarjenja: »Moja knjiga ni nič drugega kot veseljstvo; v njem prebiram Božja dela.« Čudovita duhovna zbirka, ki nosi naslov *Filokalija*, se bo Antona spomnila z besedami: »Stvarstvo na ves glas oznanja Tistega, ki je njegov snovalec in Gospod.« Tako pravoslavna teologija in duhovnost razumeta okolje. Od stvarjenja naprej gre za neločljivo zakramentalno razsežnost, kakor je v 7. stol. poudarjal sv. Maksim Spoznavalec. Menil je, da svet v svoji celoti sestavlja »vesoljna liturgija«. Sv. Maksim pravi: »Vesoljstvo predstavlja sveto knjigo, njene črke in zlogi so univerzalni delci ustvarjenega; kakor tudi Sveto pismo tvori prečudovito veseljstvo, narejeno iz neba, zemlje in vsega, kar leži med obema.«

Kako je potem s teološkim in liturgičnim gledanjem na svet v pravoslavju?

Ko sem bil otrok in sem spremljal našega vaškega duhovnika pri kakšni slovesnosti v eni ali drugi odmaknjeni kapeli na mojem rojstnem otoku Imbros v Turčiji, se je ustvarjala očitna vez med krasoto gorate pokrajine in razkošjem liturgičnih obredov. Okolje prispeva razširjen pogled, panoramski pogled na svet. Lepota narave

Ekumenski patriarh Bartolomej, Bog je videl, da je dobro: Et Dieu vit, qu'il était bon, Cerf, Pariz 2015. Besedilo je posodobljena oblika nagovora njegove svetosti patriarha Bartolomeja na Univerzi Yale v ZDA na Living Universe Conference, ki je bila od 7. do 9. novembra 2014. - Prevedel Janez Ferkolj.

najpogosteje vzbuja bolj odprto gledanje na življenje in veseljstvo, kakor ga daje zorni kot na fotografskem aparatu. Pogled, ki nas, druga človeška bitja, naposled odvrne od sebične in ozkosrčne rabe in zlorabe naravnih virov.

Da bi mogli doseči takšno stopnjo zrelosti in dostojanstva do okolja, je nujno, da si vzamemo čas za poslušanje glasu stvarstva. Da bi to naredili, moramo najprej utihniti. Krepost obvladovanja molka je brez dvoma človeška odličnost, ki jo *Filokalija* postavlja najvišje. Tihota, ta bistveni pojav, v ubranosti z okoljskim etosom je pomenljiva alternativa današnjemu vzdrževanju zemlje ter razsipavanju z njenimi naravnimi viri. *Misli puščavskih očetov* pišejo, da si je Abba Chaeremon, menih iz 4. stol., sam zgradil celico »šestdeset kilometrov stran od prve cerkve in petnajst do prvega vodnjaka«, da bi mu vsakdanje obveznosti postale kolikor se da majhna priložnost za bojevanje. Na Heybeliadi ali Halki, enem od Prinčevih otokov v Marmarskem morju v Turčiji, je še danes prepovedana vožnja z avtomobilom.

Ko molčimo, se učimo spoznavati, kako »nebesa pripovedujejo o Božji slavi, nebesni svod sporoča o delu njegovih rok« (Ps 19, 1). Stara liturgija sv. Jakoba, ki jo v pravoslavnih cerkvah obhajamo samo dvakrat v letu, potrjuje isto prepričanje: »Nebesa prepevajo slavo Najvišjega, medtem ko zemlja razglša gospodovanje Boga, morje igra Gospodovo moč in vse snovno in nesnovno stvarstvo vsem časom oznanja Njegovo veličastvo.«

Sv. Gregor Niški nam v svojem temeljnem mističnem delu *Mojzesovo življenje* sporoča, da ko je Bog govoril Mojzesu iz gorečega grma, je nagovor prihajal s tihotnim glasom. Božjo navzočnost lahko pri sv. Gregorju razločimo zgolj ob premišljevanju in poslušanju stvarstva. Narava je kakor na široko odprta knjiga, v kateri lahko vsi berejo in se učijo. Vsaka rastlina, vsaka žival, vsak mikroskopski organizem odstira pripoved, razgrinja skrivnost, kaže izredno soodvisno in dopolnjujočo povezanost in uglajenost. Vse se zgrinja k istemu srečanju in skrivnosti.

Isti tok povezanosti in čudež občestva se odkriva v galaksijah, kjer velika množina zvezd prav tako omogoča gledanje mistične

lepote in istega matematičnega reda. Nikakor se nam ni treba bati, da bi verovali v Boga ali da bi morali s predpostavkami dokazovati njegov obstoj. To potrebujemo za dihanje; to preprosto potrebujemo, da lahko smo. Sobivanje in soodvisnost v našem svetu med brezmejno neskončnim in najbolj neznatnim izmed končnih stvari tketa obhajanje sreče in ljubezni.

Obžalovanja vredno je, da gremo skozi življenje, ne da bi zaznali koncert okolja, ki se igra zunaj nas, okoli nas, prav pred našimi očmi in ušesi. Sredi tega orkestra najmanjša podrobnost igra odločilno vlogo in vsak navaden element zavzema glavno vlogo. Nobenega od teh udov, človeškega ali kakega drugega, ne moremo umakniti, ne da bi prizadeli celotno simfonijo. Nobeno drevo, nobena žival ne more biti odstranjena, ne da bi se globoko popačila, če že ne izničila, celotna predstava. Kdaj se bomo končno začeli učiti in poučevati abecedo te Božje govornice, tako skrivnostno skrite v naravi?

Pravoslavna teologija in okolje

Pravoslavna Cerkev v svoji poglavitni izjavi in veroizpovedi, znani kot nicejsko-carigrajski *credo*, izpoveduje »enega Boga, ki je ustvaril nebo in zemljo, vidne in nevidne stvari«. Zato okoljski pristop pravoslavnega krščanstva izvira iz osnovnega verovanja, da je svet ustvaril Bog. Judovska in krščanska pisma pojasnjujejo, da je »Bog videl vse, kar je naredil, in glej, bilo je zelo dobro« (1 Mz 1, 31). Grška beseda »dobro« vodi k lepoti in ne zgolj k dobremu: ljubeči Stvarnik je ustvaril svet lep.

Pravoslavna Cerkev svojemu dojemanju, ki ji ne pomeni nič manj od spremenjenja vesoljstva, povezuje s prvotno vero v svetost in lepoto stvarstva. Poudarek, ki ga daje pravoslavna teologija, se nanaša na človeka in na svet ter se lepo vidi v njenem liturgičnem koledarju. Praznik Kristusovega spremenjenja, obhajamo ga 6. avgusta, označuje posvetitev vsega stvarstva, ki s tem prejema in daje predokus končnega vstajenja in prenovitev vseh stvari v

prihajajoči dobi. Makarijeve pridige iz 5. stoletja poudarjajo vez med Kristusovim spremenjenjem in posvečenjem človeške narave: »Tako kakor je bilo Gospodovo telo povečano, ko se je povzpел [na Tabor], in se je spremenilo v žarenje in neskončno svetlobo, se človeška narava spremeni v Božjo moč in je použita v ognju in sijaju« [Homilija XV].

Praznične pesmi na ves svet razprostirajo to božansko svetlobo in spreminjajočo moč: »O, Gospod, na gori Tabor si bil danes v razodetju svoje svetlobe eno z Očetovo lučjo brez začetka. Očeta smo videli kakor svetlobo in Duha kakor svetlobo, usmerjajoč stvarstvo v svetlobi.«

Praznik Jezusovega krsta, 6. januarja, imenujemo bogojavljanje, Božje razglašenje v tem, da izraža popolno Jezusovo pokorščino prvi postavi Prve Mojzesove knjige ter vzpostavlja končnost sveta, kakršnega je Bog ustvaril in si ga zamislil. Pesmi tega dne opevajo: »Naravna voda je posvečena, zemlja je blagoslovljena, da bi bilo presveto Božje ime hvaljeno s prvinami stvarstva, z angeli in človeškimi bitji, z nevidnimi in vidnimi rečmi.«

Obsežnost in globina vesoljnega gledanja pri pravoslavju zahtevata, da se človeštvo čuti udeleženega v tem »bogojavljanju«, ki gotovo presega vsako obliko posameznosti. Človeški rod ima zagotovo edinstveno vlogo, ohranja edinstveno odgovornost, čeprav je samo *del* vesoljstva, ki pa ga ne moremo razumeti ali imeti za nekaj *poleg* vesoljstva. Kakor bo rekel sv. Maksim: »Človeška bitja niso ločena od preostalega stvarstva. Po svoji naravi so povezana v njegovo celoto.«

S tem naše naravno okolje preneha biti komaj kaj, kar popredmetimo in sebično izkoriščamo, in postane del »vesoljne liturgije«, obhajanje medsebojnosti in za vse stvari tako pomembne soodvisnosti. Razsvetljenje, na katerega temelju nas Dostojevski v svoji umetnini *Bratje Karamazovi* spodbudi takole: »Ljubi vse Božje stvarstvo, vse v njem in vsako zrno peska, ljubi vsak list, vsak žarek Božje svetlobe, ljubi živali, ljubi rastline, ljubi vse stvari. Če boš vse ljubil, boš v stvareh začutil božansko skrivnost.«

Glede na razodetje, je Bog stvarstvo v njegovi fizični in snovni razsežnosti podelil človeštvu kot dar, urejen s postavo, da bi zemljo obdeloval in varoval (1 Mz 2, 15). Prva človeka sta zlorabila dar svobode in se raje odtegnila od Boga darovalca, da bi se navezala na Božji dar. Dvojni odnos človeštva do Boga in stvarstva je bil s tem popačen, človeštvo pa ni več nehalo izrabljati in uživati virov zemlje. Tako se je človeška blaženost, ki je prihajala iz ljubezni med Bogom in človeštvom, naposled posušila, človeštvo pa je skušalo to praznino zapolniti s črpanjem v ustvarjenem in ne več v prejemanju blaženosti od Boga, ki mu je odslej manjkala. Človek iz hvaležnega uporabnika postane stiskaški slepar. Človeštvo je za to, da bi izboljšalo te razmere, poklicano k vrnitvi v »evharistično« in »krepostno« življenje, se pravi v držo hvaležnosti, v poveličevanje Boga za dar stvarstva ter v držo spoštovanja, tako da se pokaže odgovornega v naročju stvarjenjske prepletenosti.

Evharistični in asketski ljudje

Nujno in koristno je poglobiti ta dva pomembna izraza: »evharističen« in »asketski«. Oba sta po izvoru in rabi teološka, od Cerkve pa se pričakuje, da o njih pouči svoje učence in ju oznanja vernikom. Pomensko polje prvega ni težko določiti. Izraz izhaja iz grške besede *eucharistia*, ki pomeni »hvala«, v smislu »zahvaljevanja«, s čimer prav tako razumemo najgloblje bistvo bogoslužnega dejanja. Božja liturgija se v pravoslavni Cerkvi imenuje tudi sveta ali posvečena evharistija. Pravoslavna Cerkev nas z obračanjem k evharističnemu duhu spominja, da se ustvarjeni svet ne skrči samo na našo posest ali lastnost, temveč je še prej zaklad in dar – dar Boga stvarnika, dar ozdravljenja, dar poln sijaja in lepote. Zato je primeren odziv na prejem takšnega daru, da ga sprejememo in zaobjamemo s hvaležnostjo in zahvaljevanjem.

Dejanje zahvaljevanja daje poudarek gledanju zakramentalnega sveta pravoslavne Cerkve. Vse od trenutka stvarjenja je Bog svet podaril kot dar, ki se mora spreminjati in vračati v hvaležnost.

Natanko tako se pravoslavna duhovnost izogne problematiki človeškega gospodovanja svetu. Kajti, če je svet posvečena skrivnost, ta gotovost sama po sebi prepoveduje vsak človeški podvig, s katerim bi hotel postati njegov gospodar. Kopičenje ali oblast nad planetarnimi viri se ujemata z Adamovim »izvirnim grehom«. Prihajata iz sebičnosti in pohlepa ter se kažeta z odtujitvijo Bogu in z opuščanjem zakramentalnega dožemanja sveta. Greh loči sveto in posvetno, slednje zavrže v območje slabega ter zoži na plen, ki ga je treba izkoristiti.

Zahvaljevanje je torej neodtujljiva lastnost človeških bitij. Človeštva ne moremo določiti s preprostim pristankom na nekaj razumskega ali družbenega: človeška bitja so predvsem evharistične stvaritve, sposobne hvaležnosti in imajo moč blagrovati Boga za dar stvarstva. Še enkrat, grška beseda za blagoslov – *eulogia* – pomeni, da imamo za reči dobro besedo nad nekom ali nad nečim; to je nasprotno od preklinjanja sveta. Živali izražajo svojo hvaležnost s tem, da so, kar so, da živijo po lastnem nagonu. Ljudje pa imamo zavest samozavedanja, ki jo izražamo na spoznaven način in se s tem zavestno in premišljeno Bogu zahvaljujemo za svet ter izražamo povsem evharistično srečo. Brez te sposobnosti zahvaljevanja nismo pravi ljudje.

Evharistični duh zahteva, da uporabljamo naravne vire v duhu hvaležnosti in jih z obzirnostjo ponovno darujemo Bogu. Za daritev pa nimamo le prvin zemlje, ampak tudi samega sebe. V zakramentu evharistije Bogu vračamo, kar je njegovega; kruh in vino mu vračamo skupaj s celotnim občestvom, ki se daruje v ponižno hvaležnost Stvarniku. Zaradi tega Bog spremeni kruh in vino, to pomeni svet, v skrivnost srečanja. Vsi mi in vse stvari predstavljamo sadove stvarstva, ki niso več ujetniki padlega sveta in so po osvoboditvi očiščeni od padca, voljni prejeti Božjo navzočnost v samem sebi.

Kdorkoli se zahvaljuje, hkrati okuša srečo, ki prihaja iz veselja, ki mu ga poklanja tisto, za kar je hvaležen. Kdorkoli pa ne čuti potrebe po zahvaljevanju za sijaj in lepoto stvarstva ter nasprotno kaže sebičnost in mlačnost, ne bo nikoli mogel izkusiti globokega

ali Božjega veselja, ampak bo doživljal le užaloščeno bolečino ali neizpolnjeno hrepenenje. Takšna oseba svet samo preklinja in ga dojema kot prekletstvo. Zato so lahko nekateri, ki imajo veliko, tako zagrenjeni, medtem ko so drugi, ki imajo malo, lahko tako ljubeznivi.

Drugi izraz, ki opisuje primeren človeški odgovor na Božje stvarstvo, je »askeza«. Izhaja iz grške besede *askéo*, ki pomeni obdelovanje surove snovi s ponavljanjem in znanjem. Odtod prihaja pravoslavni »asketski etos«, ki spodbuja pot in duhovna pravila istega značaja. Te vaje nam dajo spoznati, da je vse, kar imamo za doseženo, odvisno od Božjih darov, ki so nam namenjeni za izpolnitev naših potreb, pod pogojem, da so enakomerno porazdeljeni na vse. Niso ustvarjeni kot naši, da bi jih izkoriščali in jih razsipavali preprosto zato, ker bi imeli željo po njihovem uživanju ali zmožnost, da jih plačamo.

Asketski etos vsebuje urejen napor za varovanje daru stvarstva in ohranjanje naravne neokrnjenosti. To je boj za samoomejitev in samonadzor, s katerim prostovoljno ne zaužijemo več vsakega sadu, ampak nasprotno izkazujemo skromnost in zadržanost do nekaterih sadov, da bi znali ceniti vse sadove. Varovanje in omejevanje sta izraza ljubezni do vsega človeštva in za celotno stvarstvo. Samo takšna ljubezen lahko svet obvaruje pred nesmiselno zmešnjavo in neizogibnim razkrojem. Navsezadnje je človeštvo prvotno in v svojem jedru določeno za poslanstvo ljubezni, tako kot je resnična Božja narava ljubezen (prim. 1 Jn 4, 8).

Naša končnost se tako prepleta z duhovnikovo molitvijo pri Božji liturgiji: »Tvoje od Tvojega ti darujemo, Gospod, hvalimo te, slavimo te in se ti zahvaljujemo.«

Neposredno zaobjemamo vsa bitja in vse stvari – ne s strahom ali lakomnostjo, temveč z ljubeznijo in veseljem. Učimo se skrbeti za rastline in živali, drevesa in reke, gore in morja, za vse ljudi in za vse naravno okolje. Odkrivamo zmagoslavno veselje – raje kot da nalagamo žalost – v osrčju našega bivanja, sredi našega sveta; in posledično oblikujemo in širimo orodja miru in življenja, ne nasilja in smrti. Stvarstvo na eni strani in človeštvo na drugi – kar

zaobjema in kar je zaobjeto – se ujemata med seboj ter drugo z drugim sodelujeta, saj si ne nasprotujeta, prepirata ali tekmujeta. Človeštvo vrača stvarstvo Bogu po duhovniškem služenju in darovanju, hkrati pa podarja stvarstvo človeštvu za prihodnje rodove. Vse postane oblika izmenjave, sad izobilja in dovršitev ljubezni. Vse sprejema svojo urejenost in namen, kakor si je Bog zamislil ob stvarjenju.

Ljudje, rastline in živali v poročilu o stvarjenju

Kratka, a krepka trditev, ki jo najdemo v prvem poglavju Prve Mojzesove knjige, se ujema z razumevanjem, ki ga pravoslavna teologija, liturgija in duhovnost ustvarjajo o veličastnosti stvarjenja. »Bog je rekel: 'Zemlja naj požene zelenje, rastlinje, ki daje seme, in drevje, ki na zemlji rodi sadje s semenom po svojo vrsti!' Zgodilo se je tako. [...] Bog je videl, da je dobro. In bil je večer in bilo je jutro, tretji dan« (1 Mz 1, 11-13).

Vsi poznamo hranljivost in zdravilnost rastlin. Vsi občudujemo njihove raznovrstne, rodovitne ali lepote učinke. »Poglejte lilije, kako rastejo. Ne delajo in ne predejo, toda povem vam: še Salomon v svojem veličastvu ni bil oblečen kakor katera izmed njih« (Lk 12, 27). Celo najponižnejši in nepomembni pojavi od Boga ustvarjenega sveta zaobjemajo najbolj temeljne dele življenja ter najdragocenejše vidike naravne lepote.

Zaradi preobsežnega pašništva in izsekavanja gozdov se nagibamo k neravnovesju rastlinskega sveta. Naj si bo s pretiranim umetnim namakanjem ali z divjo urbanizacijo prekinjamo čudovito pesnitev naravnega sveta. Sebični nagibi nas vodijo k preziranju rastlin ali k izničenju njihovega pomena. Naše razumevanje rastlin je nepopolno in selektivno. Pristop, usmerjen k plenjenju, je osredotočen na dobiček.

Vendar pa so rastline srce in izvir življenja. Omogočajo nam dihanje in razmišljanje. Njihovo mesto je v temelju duhovnega in kulturnega življenja. Kaj bi bil svet brez rastlinja, če ne brez značaja

lepote? V resnici je takšen svet nedojemljiv in nepredstavljen. Bil bi v nasprotju z življenjem. Uravnotežen bi bil s smrtjo. Svet ne bi nikoli smel brez presoje in nadzora drveti za nevzdržnim razvojem. Ne bi smel biti planet, ki pospešuje s sklonjeno glavo, zaprtimi očmi, na poti podnebne segrevanja. Ostaneta le zanemarjenost in opustošenje. To opravičiti ali upravičiti bi pomenilo zanikati realnost onesnaženja zemlje, vode in zraka.

Rastline so tudi najpametnejše gospodarice in najboljše učiteljice. Obračajo se namreč k svetlobi. Rade imajo čist zrak. Njihove korenine segajo v globine, njihovi vršički pa dosegajo vrhove. Zadovoljijo in prehranjujejo se s takšno neznatnostjo. Preoblikujejo in podeseterijo, kar potegnejo iz narave, vključno s tem, kar se zdi izgubljeno ali neuporabno. Same se prilagajajo in obilno rodijo – četudi za hrano in navdušenje drugih. Uspevajo v svojem mikrokozmosu, hkrati pa prispevajo k makrokozmosu, ki jih obdaja.

Pisano je, da je Bog v zadnjih dneh stvarjenja naredil živali v njihovi raznolikosti in ustvaril moža in ženo po svoji podobi in sličnosti (1 Mz 1, 26). Pogosto pozabimo omeniti, da šesti dan ni bil namenjen samo oblikovanju človeka iz zemlje. To je bil pravzaprav skupni dan, porazdeljen s stvarjenjem številnih »živih bitij po njihovih vrstah: živina, laznina in stvari zemlje po njihovih vrstah« (1 Mz 1, 24). Ta tesna povezanost med človeštvom in ostalim stvarstvom vse od nastanka je zagotovo močno in pomembno znamenje tesne vezi, ki jo kot ljudje ohranjamo z živalstvom. Če je nesporno nekaj enkratnega v stvarjenju človeka po Božji podobi, pa to, kar nas povezuje, presega tisto, kar nas ločuje z drugimi stvarmi in vsem ustvarjenim vesoljstvom. To je lekcija, ki smo jo ponovno osvojili v zadnjih desetletjih, vendar smo se jo morali trdo spet učiti.

Že dolgo nazaj so ta poduk na Vzhodu delili svetniki prve Cerkve. Vedeli so, da oseba s čistim srcem sluti našo vez z ostalim stvarstvom, posebej z živalskim svetom. O tem pričajo vzporednice, ki jih je v obilju v vzhodnem in zahodnem krščanstvu, od Frančiška Asiškega, ki se obrača k pojavom vesoljstva v srednjem veku, do Serafina iz Sarova v sodobnosti, ki hrani medveda v gozdovih

daleč na severu, če omenim le njiju. To ni zgolj čustvena navezanost, ampak v svoji jasnini in vsebini globoko duhovna. Daje pomen nepretrganosti in občestva z vsem stvarstvom ter iz istega gibanja podeljuje izraz istovetnosti in sočutja – spoznanje, da je bilo, kakor pravi apostol Pavel: »Vse ustvarjeno po njem in zanj in v Kristusu je vse utemeljeno« (Kol 1, 15-17). Zato Abba Isaac iz Niniv v puščavi starodavne Sirije lahko zapiše: »Kaj je sočutno srce? To je srce, ki je goreče v ljubezni do celotnega stvarstva: do ljudi, ptic, živali, duhov – do vseh Božjih stvari. Ko se takšni ljudje spominjajo ali premišlujejo o ustvarjenem, se njihove oči napolnijo s solzami. Prekipevajoče sočutje razveseli njihovo majhno in nemočno srce in ne morejo prenesti, da bi slišali ali videli katero koli, celo najmanjše trpljenje, ki bi prizadelo kakšno stvar. Zato ne nehajo ves čas s solzami moliti za nevedne živali, za sovražnike resnice, za tiste, ki jim povzročajo hudo, ter prosijo, da bi Bog vse lahko varoval in jim odpustil. S tako veliko sočutnostjo molijo celo za kače, da bi se v sebi dvignile in bi ponovno odsevale žar Božje slave« [Razprava 48].

Ljubezni do Boga, ljudi in živali ne moremo ločiti. Razporeditev z ureditvijo prednosti je mogoča, ne pa zapostavljanje zaradi učinkovitosti. Resnica je, da vsi oblikujemo družino – ljudje in svet skupaj – in da vsi gledamo k Bogu Stvarniku: »Vsa bitja čakajo nate, da jim daš [...]. Daješ jim, pobirajo, odpreš svojo roko, nasičena so z dobrinami. Skriješ svoje obličje, prestrašijo se, vzameš jim dih, preminejo in se v svoj prah povrnejo« (Ps 104, 28-29).

Razlaga greha

Če je zemlja posvečena, je naša povezanost z okoljem mistična ali zakramentalna; z drugimi besedami, vsebuje seme in Božjo sled. Z mnogih vidikov je »Adamov greh« prav njegova zavrnitev sprejemanja sveta kot daru srečanja in občestva z Bogom in s preostalim stvarstvom. Pavlovo pismo Rimljanom poudari posledice padca, ker »celotno stvarstvo vse do zdaj skupno zdihuje in trpi porodne

bolečine« (Rim 8, 22), a tudi, da »nestrpno hrepeni po razodetju Božjih sinov« (Rim 8, 19).

Kot Cerkve in verske skupnosti smo bili predolgo osredotočeni na pojem greha kot preloma v posameznih vezeh med nami oz. med človeštvom in Bogom. Okoljska kriza, s katero se soočamo, nas spominja na razsežnosti in vesoljne posledice greha, ki so več kot le družbene ali strogo duhovne. Prepričan sem, da je vsako dejanje onesnaženja ali uničenja okolja razžalitev Boga Stvarnika.

Ljudje smo odgovorni za stvarstvo. Obnašamo se pa tako, kakor bi bili njegovi posestniki. Okolje samo po sebi ne postavlja ne etike ne morale. To je ontološko vprašanje, ki zahteva nov način bivanja, kakor tudi nov način preživetja. Obžalovanje zahteva korenito spremembo drža, prenovljeno gledanje in nov pogled naprej. Ustrezna grška beseda *métanoia* pomeni notranje preoblikovanje, ki neobhodno obsega splošno spremembo dojemanja sveta. Kesamo se ne le za dejanja, zaradi katerih čutimo lastno odsotnost v povezanosti z Bogom. Ne obžalujemo svojih slabih dejanj v odnosu do drugih. Bolj se kesamo svoje malomarnosti do sveta, ko nenehno razpravljamo in še naprej grdo ravnamo s svetom okoli sebe.

Zato je ozdravitev izmučenega okolja odvisna od naše pristnosti do Boga, do človeštva in ustvarjenega reda. Poklicani smo oživiti pravo pojmovanje greha in s tem njegove posamične ali družbene posledice za ekološko katastrofo. Že pred več leti sem na nekem predavanju pojasnjeval: »Povzročitev zločina proti naravi je greh. To zadeva ljudi, zmanjševanje vrst do izumrtja in rušenje biološke raznolikosti Božjega stvarstva, kvarjenje zemljine celostnosti zaradi podnebnih sprememb, izsekavanje naravnih gozdov in izsuševanje mokrišč, zastrupljanje vode, zemlje, zraka in življenja na planetu, vse to početje je greh.«

Ob upoštevanju tega je potrebno razširiti pojmovanje greha, da bi vključili vse ljudi in celotno ustvarjeno naravo. Verstva morajo postati občutljiva za težo in tovrstne posledice greha, če želijo spodbujati stalne vrednote ter navdihovati nepogrešljive kreposti, kar zahteva bedenje nad Božjim stvarstvom v njegovih človeških, živalskih, rastlinskih in elementarnih pogledih. Na mednarodnih

pogajanjih, ki so bila leta 2000 v Haagu, smo močno poudarili grožnjo, ki jo za občutljive ekosisteme na našem planetu predstavlja globalno segrevanje, in tudi na nujno potrebo, da vse religije pokažejo na pomanjkanje prenovljene oblike kesanja v našem ravnanju z naravo.

Družbene, politične in ekonomske posledice

Pravoslavna teologija se loteva tega vprašanja tako, da stvarstvo prepoznava v svojem naravnem deležu kot neločljivo od istovetnosti in usode človeštva, kjer vsako človeško delovanje pusti trajen odtis na telesu zemlje. Vedenje in drža človeka do ustvarjenega vpliva in odseva držo in obnašanje človeka do drugih ljudi. Ekologija je neizogibno povezana, kot nakazujeta etimologija in pomen besede, z ekonomijo – ekonomska globalizacija, ki jo poznamo, pa čisto preprosto presega zmožnost našega planeta, da bi to prenašal. Ne gre le za zmožnost trajnostnega življenja, ampak za preživetje samo. Znanstveniki ocenjujejo, da bodo v prihodnjih letih zaradi podnebne segrevanja najbolj trpeli tisti, ki si to lahko najmanj dovolijo. Zato je ekološki problem onesnaževanja neizogibno povezan z družbenim problemom revščine. In vsa ekološka dejavnost je do skrajnosti izmerjena in sojena po svojem učinku in vplivu na druge, začevši z ubogimi (Mt 25).

Kako se torej spoštovanje naravnega okolja prenaša v razmere in vsakdanje dogajanje? Vprašanje onesnaževanja in razpadanja okolja ni mogoče omejiti zgolj na razumevanje ali na reševanje. Okolje je hiša, ki obdaja človeško vrsto in obsega človeško bivališče. Človeštvo okolja ne more pojmovati ali dodeljevati samo po sebi, brez neposredne vezi z edinim stvarstvom, ki ga obdaja. Skrb za okolje vključuje tudi skrb za človeške probleme, kot so revščina, žeja in lakota. Ta vez je brez okraskov naznačena v priliki o poslednji sodbi, ko Gospod pravi: »Kajti lačen sem bil in ste mi dali jesti, žejen sem bil in ste mi dali piti« (Mt 25, 35).

Skrbi za ekološke probleme se ne da ločiti od skrbi za probleme socialne pravičnosti na svetu, še posebej lakote. Cerkev, ki ji ni mar molitev za okolje, je Cerkev, ki zavrača pijačo in hrano trpečemu človeštvu. Družba, ki noče vedeti, da je njeno poslanstvo, da skrbi za vse ljudi, je družba, ki zlorablja Božje stvarstvo, vključno z naravnim okoljem. To je enakovredno z neke vrste bogoskrunstvom.

Izraza ekologija in ekonomija si delita isto etimološko korenino. Njuna skupna predpona *eko* prihaja iz grškega *oikos*, kar pomeni hiša, bivališče, stanovanje. Neizodostno in nehvaležno je, da smo rabo te besede skrčili na nas same, kakor da bi samo mi živeli na svetu. Dejstvo je, da noben ekonomski sistem – kakršna koli je že njegova stopnja tehniškega ali družbenega napredka – ne more preživeti ob sesutju okoljskih sistemov, ki mu dajejo temelj in ga podpirajo. Ta planet je gotovo naš dom, a ni nič manj dom vseh in vsakogar, vsake žive stvari, vsake oblike od Boga ustvarjenega življenja. Znamenje nadutosti je misliti, da smo ljudje edini prebivalci na svetu. Prav tako je znamenje napuha, če menimo, da je današnji rod edini, ki mora živeti na zemlji.

Revščina, ki spada med najhujše etične, družbene in politične probleme, je posledično takoj in neizogibno povezana z ekološko krizo. Reven kmet v Aziji, Afriki, pa tudi v Ameriki ali Evropi vsakodnevno udarja ob to realnost. Zanj in za njegove kolege zloraba tehnoloških sredstev ali ruvanje dreves nista samo škodljiva za okolje ali strupena za naravo; gre za neposredno skrajno grožnjo preživetju njihovih družin. Besed »ekologija«, »sekanje gozdov«, »prekomeren ulov rib« ni v njihovih pogovorih in običajnih skrbah. Zato »razviti« svet od revnih v »razvoju« nima pravice zahtevati razumskega pristopa pri varovanju redkih zemeljskih paradizov, ki še vedno ostajajo; in to posebej v luči neenakosti, ki hoče, da manj kot 10 % svetovnega prebivalstva porabi več kot 90 % naravnih virov. Svet »v razvoju« se bo izkazal bolj pripravljen in bolj željan sodelovanja pri ohranjanju stvarstva kot »razviti« svet, pod pogojem, če bo poučen.

Neločljiv od problema revščine je problem brezposelnosti, ki zastruplja vse družbe po svetu. Za zajezitev te očitno naraščajoče

tragedije ne morejo zadoščevati moralne spodbude verskih voditeljev, niti razpršeni ukrepi družbenoekonomskih strokovnjakov. Brezposelnost nas postavlja v ponovno pregledovanje prednosti družb obilja na Zahodu in na severni polobli, začenši z valjarjem razvoja, ki se razume samo v pozitivnih izrazih ekonomskih podvigov. Iz zatiralskega cikla bomo izšli kot ujetniki s potrebo po nenehni rasti produktivnosti in stalnem večanju potrošnje. Postavitve obeh »nujnosti« na podstavek enakosti družbi vsili neizprosno obzorje širjenja in neskončne popolnosti, hkrati pa ohrani moč njegovega omejevanja v vse ožjih oligarhijah. Vzporedno se realne ali namišljene potrebe po potrošnji stalno povečujejo in hitro širijo. Tako ekonomija zavzema avtonomno mesto, se vrti v začaranem krogu, se otresa vseh kriterijev človeške uporabnosti ali zanimanja. Ni drugih veleznikov kot korenita sprememba vzorca na političnem in ekonomskem področju: da bo naklonjen prvotni in edinstveni vrednosti človeške osebe ter bo naposled podal človeški obraz pojmom zaposlitve in produktivnosti.

Nov pogled na svet

Mnogokrat smo izjavili, da kriza, s katero se sooča naš svet, v svojem bistvu ni samo ekološka. Nanaša se na način, s katerim mislimo in si predstavljamo svet. S planetom ravnamo nečloveško in bogoskrunsko samo zato, ker nam ga ne uspe sprejeti kot podarjeni dar od zgoraj. Vendar pa je naša naloga ta dar sprejeti, varovati in posredovati prihodnjim rodovom. Od tod izhaja, da moramo še pred učinkovito rešitvijo okoljskih problemov spremeniti svoje dojemanje sveta. Če ne, bomo obravnavali simptome in ne vzroke. Potrebujemo nov pogled na svet, če zares hočemo »novo zemljo« (Apd 21, 1).

Pridobimo si »evharističnega duha« in »asketskega etosa« ter si zapomnimo, da ima vse v naravi, veliko ali majhno, svoj pomen »znotraj celotnega vesoljstva in za življenje sveta« - kajti nič, kar obstaja, ni neuporabno ali nečastno. Storimo, da se bomo imeli za

odgovorne pred Bogom, vsemi živimi bitji in za celoto naravnega stvarstva; da bi vse in vsakogar obravnavali z resnično dobrohотноstjo in največjo skrbjo. Samo tako bomo prihodnjim rodovom zagotovili materialno okolje, kjer bo življenje zdravo in veselo. Sicer se bo nenasiten pohlep našega rodu povzdignil v smrtni greh ter dosegel uničenje in izničenje. Vodial bo k takojšnjemu nasilnemu prikrajšanju naših otrok, kljub želji in nameri, da bi jim zapustili boljšo prihodnost. Končno moramo zaradi svojih otrok razumeti, v čem imajo naša dejanja v svetu neposreden učinek na prihodnost okolja.

To je vir našega upanja. V Benetkah sva 10. junija 2002 skupaj s papežem rimokatoliške Cerkve Janezom Pavlom II. izjavila: »Ni prepozno. Vesoljstvo, ki ga je hotel Bog, razpolaga z neverjetnimi zdravilnimi močmi. V enem samem rodu bi lahko preobrnili zemljo v prid prihodnosti naših otrok. Naj se današnja generacija nemudoma z Božjo pomočjo in blagoslovom resno loti te naloge.«

Isto občutje je navdihovalo skupno izjavo s papežem Benediktom XVI., zdaj zaslužnim papežem, ob njegovem uradnem obisku na ekumenskem patriarhatu 30. novembra 2006: »Spričo velikih nevarnosti za naravno okolje hočeva zdaj izraziti svojo skrb zaradi negativnih posledic za človeštvo in za celotno stvarstvo. Te nevarnosti morejo izvirati iz ekonomskega in tehničnega napredka, ki ne priznava svojih meja. Kot verska voditelja razumeva kot eno najinih dolžnosti, da opogumiva in podpreva vse napore za varovanje Božjega stvarstva, da bi prihodnjim rodovom zapustili zemljo, na kateri bodo mogli prebivati.« (Insegnamenti di Benedetto XVI, II,2/2006, Libreria editrice Vaticana 2007, str. 726–730, tu 729.)

Ista skrb preveva dialog s papežem Frančiškom: med obiskom v Rimu ob njegovi umestitvi 19. marca 2013; med najinim srečanjem v Jeruzalemu 25. maja 2014, ob spominu na poljub miru na svetih krajih med patriarhom Atenagorom in papežem Pavlom VI., najinih predhodnikov častitljivega spomina; med najino skupno pobudo za mir na Bližnjem vzhodu na Trgu sv. Petra 9. junija 2014; med obiskom v naši patriarhalni palači Phanar v Carigradu 29. in 30. novembra 2014. Dialog, o katerem okrožnica *Laudato*

si' – *Hvaljen, moj Gospod* papeža Frančiška (pomlad 2015) pove ves živahen in bratski značaj najine miselne edinosti in delovanja, da bi »ohranili skupni dom«.

Naravno okolje – zrak, voda, zemlja – ni le dobrina sedanjega rodu, ampak v enaki meri tudi prihodnjih. Iskreno moramo dopustiti, da človeštvo zasluži več kot le prizor, ki se razgrinja pred našimi očmi. Mi, še bolj pa naši otroci, naši potomci, imamo pravico do boljšega sveta, bolj milostnega in jasnovidnega. Svet, ki bo osvojen korupcije, nasilja in krvi, bo radodaren in dobrohoten svet.

Pot v prihodnost nam kaže samo zastonjska, nesebična in darovajska ljubezen.